

[K] **THEATERMAKER IN DEN HAAG.
JOHAN DOESBURG**

Zijn meeste recente regie is die van *Equus*, een psychologisch drama van de Engelse toneelacteur Peter Shaffer (°1926). Een strak gemonteerde, uitgebalanceerde voorstelling, waarvan je zou willen dat heel de wereld hem ging zien. Deze *Equus* is een onweerlegbaar bewijs van zijn regietalent, al hebben in het verleden pers en publiek zijn verdiensten voor het theater niet altijd naar waarde weten te schatten. Misschien heeft het te maken met het feit dat zijn introductie in de theaterwereld niet bijzonder gelukkig was, en dat die erfenis hem heeft dwarsgezet bij het uitbouwen van zijn reputatie, zeker in de beginjaren van zijn loopbaan.

De naam Johan Doesburg (°1955) zal voor altijd verbonden blijven met die van de Duitse auteur en cineast Rainer Werner Fassbinder (1945-1982) en dan met name met diens tekst *Het vuil, de stad en de dood*, een fel omstreden, zwarte fantasie over een joodse huisjesmelker en zijn relatie met een prostituee. De poging van de theaterstudent Doesburg om dit stuk, waarin tegenstanders een

Het Nationale Toneel (regie: Johan Doesburg), *Equus*, 2009, Foto Leo van Velzen.

antisemitisch pamflet meenden te herkennen, in 1987 als afstudeervoorstelling op te voeren in de Rotterdamse Lantaren, stuitte op zoveel weerstand dat het uiteindelijk niet verder kwam dan één besloten voorstelling.

Wat er daarnaast en daarna gebeurde, is geschiedenis: de sabotage door leden van joodse organisaties, chaotische protestdemonstraties, de door hemzelf in scène gezette ontvoering van acteur Jules Croiset, het boekenweekgeschenk dat Harry Mulisch dertien jaar later schreef over de affaire, het protest dáár weer tegen van cabaretier Freek de Jonge (“Dit boek moet branden”) en de commotie die De Jonge op zijn beurt veroorzaakte. Kortom, Johan Doesburg is de man van een theaterrel, en daar zijn er in Nederland niet zo gek veel van.

Toen Doesburg in 2002, inmiddels als artistiek directeur van het Nationale Toneel, het grote repertoiregezelschap uit Den Haag, eindelijk gehoor gaf aan zijn voornemen het stuk alsnog op te voeren, leek dat minder een revanche op de weerspanning van het publiek dan een persoonlijke voltooiing van iets wat nu eenmaal voltooid moest worden. *Het vuil*,

de stad en de dood zelf was een curiosum geworden, het maatschappelijk debat in Nederland had een totaal andere wending genomen, en ook de enscenering waarvoor Doesburg koos, bracht de gemoederen niet in beweging — iets waarop hij blijkbaar ook niet meer gerekend had. In het “Hollands Dagboek” van *NRC Handelsblad* schreef hij: “Men verwacht provocatie, wij bieden ontroering. Men verwacht ranzigheid, wij bieden een rafelige stilering. En de meest gevreesde monoloog van het stuk — dáárom was dat stuk toch antisemitisch! — blijkt nog reuze mee te vallen.” (*NRC Handelsblad*, 2 november 2002)

Tot 2002 had Doesburg intussen een theaterloopbaan achter de rug in gevarieerde werkkringen. Een jaar nadat hij alsnog was afgestudeerd aan de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten met *Bedrog (Betrayal)* van Harold Pinter, regisseerde hij bij Toneelgroep Amsterdam in 1989 *Mein Kampf* van George Tabori. Na een korte periode waarin hij zich onder meer bezighield met het maken van voorstellingen voor jongeren, werd hij in 1992 door Toneelgroep Amsterdam wederom gevraagd voor een regie, in dit geval de Nederlandse versie van

David Mamets *Glengarry Glen Ross*, door Marcel Otten vertaald als *Vastgoed B.V.* Hetzelfde stuk — over de gewetenloze verkoop van onzinnige vastgoedbeleggingen — werd in 2009 door Toneelgroep Amsterdam hernomen en onder de oorspronkelijke titel geregisseerd door Eric de Vroedt — in een tijdsgewricht waarin het hoogstwaarschijnlijk actueler is dan ooit.

In hetzelfde jaar 1992 regisseerde Doesburg onder meer *Lunch* van Steven Berkoff (°1937), acteur en auteur, en naast *Lunch* vooral bekend vanwege opvallende teksten als *Grieks*, *Decadence* en *Massage*. Zijn faam in Nederland dankt hij grotendeels aan Johan Doesburg die zich met regelmaat heeft verdiept in het oeuvre van de Engelsman. Zo beleefde in april 1993 *Decadence* zijn Nederlandse première: de eerste regie van Doesburg bij het Nationale Toneel, voorlopig als gastregisseur.

Ruim een jaar later trad Doesburg in vaste dienst van dat gezelschap, als artistiek leider naast Ger Thijs. Shakespeares *Troilus en Cressida*, dat in het najaar van 1994 in première ging, bood hem meteen de kans een van zijn ambities te realiseren: het verkennen en veroveren van de grote zaal. Een jaar later regisseerde hij een andere, eveneens nogal weerbarstige Shakespeare, *Julius Caesar*, ter gelegenheid van de opening van het prestigieuze nieuwe stadhuis in Den Haag, in het hoge Atrium van datzelfde stadhuis. En in 1997 zou *Titus Andronicus* volgen, het onspeelbaar geachte jeugdwerk van Shakespeare, waaraan slechts weinig regisseurs zich wensen te branden. De keuze voor deze trits legt Doesburgs fascinatie bloot voor het politieke machtsspel en is tegelijk, net als zijn keuze voor het werk van Steven Berkoff, typerend voor zijn honger naar repertoire dat iets nieuws te bieden heeft.

Als dat nieuwe niet in de toneelliteratuur gevonden kan worden, dan bieden romans mogelijk uitkomst. Zijn regie van *Mystiek lichaam* uit 1996, naar de roman van de jong overleden Frans Kellendonk, was bedoeld als een eerbetoon aan de auteur, maar ook om dramatisch vorm te geven aan de controverse rond het boek, dat bij zijn verschijning in 1986 door een deel van de kritiek werd misverstaan en opnieuw het etiket “antisemitisch” kreeg opgeplakt. Met *Mystiek lichaam* was Doesburg een van eerste regisseurs die een roman als basis nam voor een voorstelling, een trend die brede

navolging kreeg en die inmiddels zo populair is geworden, dat her en der alweer een roep klinkt om een reis retour naar het (klassieke) toneelrepertoire.

Doesburgs regie van Sarah Kanes *Blasted*, dat in mei 1999 in première ging, vond plaats in een hectische periode van overwerktheid, ziekte en problemen in de leiding van het Nationale Toneel. Kort na de ingrijpende verbouwing van de Koninklijke Schouwburg, het huistheater van het gezelschap, werd Evert de Jager, tot dan artistiek en zakelijk leider van het Noord Nederlands Toneel, naar Den Haag gehaald om het zich voortslepende conflict tussen Doesburg en zijn collega Ger Thijs te slechten. De Jager slaagde daar niet in en uiteindelijk werd Thijs min of meer buitenspel gezet, waarna langzaam aan ruimte ontstond voor een groei naar stabiliteit die tot op de dag van vandaag wordt bepaald door Evert de Jager als algemeen directeur en Doesburg als artistiek directeur.

In de jaren na zijn comeback bevestigde Doesburg de reputatie van het Nationale Toneel als degelijk repertoiregezelschap met regies van onder meer de theatermarathon *Strange Interlude* van Eugene O'Neill, met een op locatie in Scheveningen (Lourdeskerk) gespeelde *Oresteia*, met de Shakespeare-klassiekers *Romeo en Julia* en *Othello* (in een coproductie met de inmiddels opgeheven groep Annette Speelt), en met een *Medea* waarin Ariane Schlüter, een van de trouwste actrices onder Doesburg, een ijzersterke titelrol speelde.

Ook in de romanliteratuur bleef Doesburg uitdagingen zoeken. In 2005 realiseerde hij een voorstelling gebaseerd op *Elementaire deeltjes*, naar de spraakmakende roman van de Fransman Michel Houellebecq, een klein jaar nadat Johan Simons op uitnodiging van het Schauspielhaus Zürich zijn *Elementärteilchen* had gerealiseerd, in een veel kalere, meer gestileerde versie. Doesburg koos voor een meer expliciete benadering en maakte volop gebruik van videobeelden, muziek en lichteffecten. Recente dramatiseringen waren verder *De Graaf van Monte Christo* en *Liaisons Dangereuses*. En in het seizoen 2009-2010 staat een bewerking gepland van weer een oorspronkelijke Nederlandse roman, *Tirza* van Arnon Grunberg (première 5 maart 2010).

Het gaat goed met het Nationale Toneel. Johan Doesburg heeft de afgelopen jaren enkele prachtige en terecht geroemde voorstellingen gemaakt, het

gezelschap beschikt naast de verbouwde Koninklijke Schouwburg sinds 2007 over een ruim, aangrenzend gebouw met twee zalen, repetitie- en expositieruimtes, nieuwe acteer- en regietalenten vinden onder de paraplu van het Nationale Toneel een gastvrij startpodium, maar ook een oude rot in het vak mag zijn cultstatus nog eens komen bewijzen, zoals in het lopende seizoen Erik Vos (°1929), met een uitgesproken Vos-regie van Tsjechovs *Kersentuin*.

Typerend voor Doesburg mag zijn loyaliteit aan het Nationale Toneel worden genoemd. Binnen dat gezelschap vindt hij kennelijk nog altijd de artistieke uitdagingen die hij zoekt, en minder dan de leiders van de andere grote gezelschappen strekt zijn ambitie zich uit over de lands- of zelfs stadsgrenzen. Wat verder in zijn werk opvalt, en zeker ook in *Equus*, is de geslaagde balans tussen vorm en inhoud. In *Equus* kunnen we genieten van een schitterende choreografie, met suggestieve projecties en drie fantastische dansers die met paardachtige, geile, erotiserende bewegingen de intrige steunen zonder dat het afleidt of verveelt, maar die de voorstelling ook als kijkspel buitengewoon interessant maken: anders dan de auteur het voorschreef, maar waarschijnlijk veel doeltreffender.

En wat de inhoud betreft: wat Doesburg te vertellen heeft, ook in *Equus*, is niet altijd opwekkend — zijn repertoirekeus zit doorgaans aan de duistere kant van het spectrum —, maar over de melancholie ligt dikwijls een ijle sluier van bemoediging of op z'n minst berusting. *Equus* is een voorlopig hoogtepunt dat andermaal voldoet aan de criteria van de hoogste kunst en dat buitengewoon nieuwsgierig maakt naar wat volgt.

JOS NIJHOF

Het Nationale Toneel, Bezoekadres: Schouwburgstraat 8,
NL-2511 VA Den Haag; Postadres: Postbus 11588,
NL-2502 AN Den Haag, tel. +31 (0)70 318.14.44,
fax +31 (0)70 318.14.88, info@nationaletoneel.nl,
www.nationaletoneel.nl.